

“Nemis tilida so‘z yasaliş usullari va ularning o‘ziga xos jihatlari”.

FarDU katta o‘qituvchisi Axtyamov Azizboy (PhD),

FarDU talabasi Xaitaliyeva Mohidaxon

Annotatsiya: Mazkur maqolada nemis tilida so‘z yasaliş usullari va ularning o‘ziga xos jihatlari haqida so‘z yuritiladi. Hozirgi kunda ushbu sohada ko‘plab olimlar va tilshunoslar o‘rgangan so‘z yasalişini leksik jihatlarini o‘rgangan va tahlil qilishgan, yasaliş usullarini atroflicha yoritishgan.

Kalit so‘zlar: Nemis tili, so‘z turkumlari, struktura, kompozitsion, derivatsion, konversion, o‘zak, ildiz, so‘zlar, qo‘shimchalar, qo‘shma so‘zlar, suffixlar, affixlar, prefixlar, bog‘lanish.

Abstract: This article talks about the ways of forming words in the German language and their features. Currently, many scientists and linguists in this area have studied and analyzed the lexical aspects of word formation and detailed the methods of formation.

Keywords: German language, word groups, structure, composition, derivation, conversion, stem, root, words, affixes, compound words, suffixes, affixes, prefixes, connection.

Аннотация: В данной статье рассказывается о способах образования слов в немецком языке и их особенностях. В настоящее время многие ученые и лингвисты в этой области изучили и проанализировали лексические аспекты словообразования, детализировали способы образования.

Ключевые слова: немецкий язык, группы слов, строение, состав, деривация, преобразование, основа, корень, слова, аффиксы, сложные слова, суффиксы, аффиксы, приставки, присоединение.

Nemis tilida so‘z yasalişini boshqa chet tiliga qaraganda farq qiladi, odatda, kompozitsiya, derivatsiya (affiks va suffikslar yordamida) va konversiya usullari orqali tilda mavjud bo‘lgan so‘zlar va so‘z turkumlaridagi namunalar orqali yasaladi. So‘zlar nafaqat yasama, balki mustaqil o‘zi ham qo‘llaniladi. Ko‘pincha so‘z shakllanishi mustaqil lingvistik fan sifatida qaraladi. So‘z shakllanishi hosilalarning tuzilishi va ma'nosini, ularning tarkibiy qismlarini,

derivatsiyaning asosiy usullari va vositalarini, hosilalarning modellarini va ularning tasnifini belgilaydi va tavsiflaydi; soʻz yasovchi ma'nolar va toifalarga guruhlanishini oʻrganadi; umuman soʻzyasovchi tizimni tashkil etish va tashkil etish tamoyillarini aniqlaydi. Soʻz shakllanishi zamonaviy nemis tilining tuzilishini tavsiflashning istiqbolli yoʻnalishlari gategishli.

Soʻzlarni shakllantirish vositalarining soni grammatik vositalar sonidan sezilarli darajada oshadi va ularning polisemiyasi va sinonimiyasi yanada murakkablashib, rivojlanib boradi. Nemis tilida soʻz shakllanishining til tizimidagi oʻrni hali toʻliq aniqlanmagan. Odatda u eksikologiya yoki grammatika doirasida koʻrib chiqiladi, uning sintaksis bilan aloqasi ham tasdiqlangan, Albatta, uning soʻzning tuzilishi va semantikasi bilan bevosita bogʻliqligini ham, uning grammatik kategoriyalar bilan, shuningdek, sintaksis bilan bogʻliqlik mavjud. Biroq, grammatika va lugʻat bilan bogʻliq boʻlgan soʻz shakllanishi oʻziga xos xususiyatlarga ega.

Nemis tilida eng koʻp tarqalgan va muhim hisoblangan soʻz yasash usulibu Komposition (“kompozitsiya” – ikki va undan ortiq soʻzlarning qoʻshilishi yordamida yangi soʻzlarning yasalishi). Masalan: Fahrstuhl, Briefmarke, Kopfsteinpflaster, Hexenkessel, Donaudampfschiffahrtskapitansdiensthandy, Steuererhöhungsbeschlussvorlangensitzungsprotokoll va boshqa qoʻshma soʻzlar misol boʻladi.

Ushbu Kompozitsion usulni oʻzbek tilida ham uchratishim mumkin. Sintaktik (kompozitsiya) usuli deb ataladi. Sintaktik usul bilan soʻz yasash ikki yoki undan ortiq soʻzlarning oʻzaro qoʻshilishi natijasida soʻz yasalishi sintaktik usul bilan soʻz yasalishi deyiladi. Sintaktik usul bilan qoʻshma va juft soʻzlar yasaladi. Masalan, belbogʻ, mehmondoʻst, oshqozon, qattiqoʻl, tolgul va boshqalar.

Nemis tilida yana muhim hisoblangan soʻz yasash usulidan biri bu Derivation (“derivatsiya” - old va qoʻshimchalar yordamida soʻz yasalishi, yaʼni

bu affiksiya usuli deb ham yuritiladi: prefix(old qo‘shimcha) va suffix (orqa qo‘shimcha). Ushbu usul ot, sifat, fe‘l va ravishlarda uchraydi.

Masalan, otlarda: An+pfiff, Ab+kürz+ung, Be+sitz+er, Be+sprech+ung, Vor+les+ung; sifatlarda: an+ge+nehm, scheuss+lich, mach+bar, wahn+sinn+ig, freund+lich; fe‘llarda: an+komm+en, ver+bring+en, ver+dien+en; ravishlarda: heim+wärt+s.

Derivation usulda so‘z yasovchi old va orqa qo‘shimchalarni quyidagi jadvalda to‘liq ko‘rish mumkin:

1-jadval:

	Präfixe		Suffixe	
	Nativ	Nicht-nativ	Nativ	Nicht-nativ
Nomen	<p>erz-, ge-, haupt-, miss-, un-, ur</p>	<p>a-/an-, anti-, de-/ des-, dis-, ex-, hyper-, in-, inter-, ko- /kon-/kol-, kom-, non-, prä-, pro-, re-, super-, trans-, ultra-</p>	<p>-bold, -chen, - de, -e, - (er/el)ei, -el, - er, -heit/ keit/-igkeit, - icht, -ian/jan, -i, -in, -lein, - ler, -ling, -ner, -nis, -rich, -s, -sal, -schaft, - sel, -t, -tel, - tum, -ung, - werk, -wesen</p>	<p>-ament/- ement, -ant/- ent, -anz/-enz, -age, -ar/-är, - arium, -at, - aille, -ade, - asmus/-ismus, -ee, -esse, - elle, -ette, - (er)ie, -eur, - iere, -ier, -ik, - iker, -ine, - (at/t/x)ion, - ist, -(i)tät, - (at/it)or, -ose, -ur</p>
Adjektiv	<p>erz-, miss-, un-, ur</p>	<p>a-/an-, anti-, de-/ des-/dis-,</p>	<p>-bar, -e(r)n, - er, -fach, -</p>	<p>-abel/-ibel, - al/-ell, -ant/ -</p>

		ex-, hyper-, in-/il-/ im-/ir-, inter-, ko- /kon-/kor-, non-, para-, post-, prä-, pro-, super-, trans-, ultra-	haft, -icht, -ig, -isch, -lich, - los, -mäßig, - sam	ent, -ar/-är, - esk, -iv, -oid, - os/-ös
Verb	ab-, an-, auf-, aus-, be-, bei-, dar-, ein-, ent- , er-, ge-, los-, miss-, nach-, ob-, über-, um-, unter-, ver-, vor-, wider-, zer-, zu	de-/des-/dis-, in-, inter-, ko- /kom-/ kon- /kor-/kol-, prä-, re-, trans-	-ig, -(is/ifi z)ier, -(e)l, - (e)r	
Adverb			-dings, -ens, - halben/ - halber, -hin, - lei, -lings, - mals, -maßen, -s, -wärts, - weg, -weise	

O‘zbek tilida ham quyidagi usul mavjud, ya’ni Morfologik (affiksatsiya) usuli. Bunda so‘z yasovchi qo‘shimchalar asosan o‘zak va negizdan keyin qo‘shiladi. Masalan: gulli, paxtakor, bilimli, hosildor, chidamlilik va boshqalar.

Soʻz yasallishining uchinchi asosiy turi bu Konversion (“konversiya” – feʻldan ot yasallishi, otdan feʻl yasallishi, sifatdan feʻl yasallishi hisobiga yangi soʻz hosil boʻlishi) usuli kam uchraydi, lekin oʻrganilgan.

Masalan: 1. Feʻldan ot yasalganda: schau+en – Schau, lauf+en – Lauf;

2. Otdan feʻl yasalganda: Fisch – fisch+en, Nerv – nerv+en;

3. Sifatdan feʻl yasalganda: blau – bläu+en, link – link+en va boshqalar misol boʻladi.

Bundan tashqari nemis tilida ham qisqartma soʻzlar ham mavjud boʻlib ular 4 turga boʻlinadi. Ular quyidagilardir:

1. Kontamination-(Bürotel (Büro+Hotel), Ossi+Assimilierung (Ossi+Assimilierung).

2. Kürzung-(Uni (Universität), Bus (Omnibus), Mohn (Mohnbrötchen)

3. Abkürzung-(VW (Volkswagen(werk)), AKW (Atomkraftwerk), OB (Oberbürgermeister, ohne Befund...), Spvgg (Spielvereinigung)

4. Akronym-(DIN (Deutsche Industrienorm), AIDS (acquired immunity deficiency syndrome), Gröschaz (Größter Schuldenmacher aller Zeiten), Bafög (Bundesausbildungsförderungsgesetz)

Yuqorida keltirilgan soʻz yasallish usullari bugungi kunda faol qoʻllanilib, oʻz ahamiyatini topgan va nemis tilida yangi soʻzlarni yasallishiga xizmat qilmoqda. Til doimo rivojlanib boradi. Yangi soʻzlarning yasallishi til taraqqiyotining eng muhim omillaridan biridir. Soʻz boyligi doimo doimiy oʻzgarish holatida boʻladi. Jamiyat rivojlanishi bilan yangi ob'ektlar paydo boʻladi. Buni boyitish uchun bizga yangi soʻzlar kerak.

Axborot jamiyati davrida qoʻshma soʻzlar axborotni etkazishning eng yaxshi vositalaridan biri hisoblanadi. Bu muammoning dolzarbligi shundan iboratki, soʻz yasallish qonuniyatlari, vositalari va usullarini bilish bizga nafaqat ona tilini mukammal bilish, balki chet tilini ham yaxshi bilish imkoniyatini beradi. Tilshunoslik doimo rivojlanib, soʻz yasallishi bilan ham shugʻullanadi. Soʻz yasallishi tilshunoslikning hosila va qoʻshma soʻzlarning yasallishi, amal qilishi, tuzilishi va tasnifining barcha jihatlarini oʻrganuvchi boʻlimidir.

Turli olimlar so‘z yasalishi bo‘yicha tadqiqotlar olib borishgan. Bular Boduen de Kurtene, L.V. Stscherba, V.V. Vinogradov, F. Fleischer¹, M.D. Stepanova, Yakob Grimm, F. Bekker va boshqalar.

Boduen de Kurtene fikricha, so‘z yasalishi morfologiya bo‘limi bo‘lib, u etimologiya, fleksiya va ² bilan so‘zlarni o‘rganishni o‘z ichiga oladi. Uning yozishicha, so‘z yasash “...bir tomondan so‘z yasovchi qo‘shimchalar, ikkinchi tomondan o‘zaklar haqidagi fan” ³.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, nemis tilida so‘z yasalishi va uning yuqorida keltirilgan uch turi morfologiyada alohida bo‘lim sifatida o‘rganiladi: kompozitsiya, derivatsiya (affiks va suffikslar yordamida) va konversiya usullari orqali tilda mavjud bo‘lgan so‘zlar va so‘z turkumlaridagi namunalar orqali yasaladi. So‘z yasalish usullari orqali kelajakda tilimizga kerakli va muhim bo‘lgan so‘zlar hosil qilishda hissasini qo‘shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Akhtyamov A.E. ОСОБЕННОСТИ ПРАГМАЛИНГВИСТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА ТЕЛЕВИЗИОННОЙ РЕКЛАМЫ // The Way of Science. – 2022. Т. 6. № 100. – С. 54-55.

2. Akhtyamov A.E. АНАЛИТИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ТРАНСКРИПЦИИ РАЗГОВОРОВ ПРИ ПРАГМАЛИНГВИСТИЧЕСКОМ АНАЛИЗЕ ТЕЛЕВИЗИОННОЙ РЕКЛАМЫ // The Way of Science. – 2022. Т. 6. № 100. – С. 51-53.

3. Akhtyamov A.E. ПРАГМАЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СОСТАВНЫХ ЧАСТЕЙ РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТОВ // FarDU. ILMİY XABARLAR. – 2022. – С. 222-225.

4. Jorg Meibauer, Ulrike Demske, Jochen Geilfuss – Wolfgang, Jurgen Pafel, Karl Heinz Ramers, Monika Rothweiler, Markus Steinbach “Einführung in der germanistische Linguistik” – Stuttgart. Weimar 2015.

5. Kuvanova Shahnoza Omonovna – “Nemis tili grammatikasidan mukammal qo‘llanma” – Toshkent 2016.

6. Yusuf Ismoilov, Shavkat Karimov - "Nemischa-o'zbekcha, o'zbekcha-nemischa lug't" – Toshkent 2021.

7. S. Saidov – "Nemistili grammatikasi mashqlarda" – 2003.

8. Fleischer, W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1969. – 327 S.

9. АХТЯМОВА.

Э.

РЕКЛАМНЫЕ ТЕКСТЫ И ИХ ПРАГМАТИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ
//INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH
CONFERENCE. – 2023. – Т. 1. – №. 8. – С. 131-135.

10. АХТЯМОВА. Э. СВОЙСТВА РЕКЛАМНОГО ТЕКСТА

//INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH
CONFERENCE. – 2023. – Т. 1. – №. 8. – С. 128-130.

11. Ахтямов А. Э. РЕКЛАМНЫЕ ТЕКСТЫ И РАЗВЕРТЫВАНИЕ
ТЕМЫ В РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТАХ //PEDAGOGICAL SCIENCES AND
TEACHING METHODS. – 2023. – Т. 2. – №. 22. – С. 123-126